

**ПРО ЗВЕРНЕННЯ
ДО ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ПРО НАПРАВЛЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПОДАННЯ ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПОЛОЖЕНЬ
ПУНКТУ 13 ЧАСТИНИ ДРУГОЇ СТАТТІ 3,
ПУНКТУ 5 ЧАСТИНИ СЬОМОЇ СТАТТІ 3,
ПІДПУНКТУ 2 ПУНКТУ 4 ПРИКІНЦЕВИХ
ТА ПЕРЕХІДНИХ ПОЛОЖЕНЬ, А ТАКОЖ
ЧАСТИН ТРЕТЬОЇ, ДЕВ'ЯТОЇ, ДЕСЯТОЇ СТАТТІ 3
У ЧАСТИНІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ТА
ЗАСТОСУВАННЯ ДО НИХ ЗАБОРОНИ,
ПЕРЕДБАЧЕНОЇ ЧАСТИНОЮ ЧЕТВЕРТОЮ
СТАТТІ 1 ЗАКОНУ УКРАЇНИ
ВІД 16 ВЕРЕСНЯ 2014 РОКУ № 1682-VII
«ПРО ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ»**

*Постанова пленуму
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 17 жовтня 2014 р. № 12*

Обговоривши внесений судовою палатою у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ проект звернення до Верховного Суду України про направлення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо відповідності Конституції України положень пункту 13 частини другої статті 3, пункту 5 частини сьомої статті 3, підпункту 2 пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень, а також частин третьої, дев'ятої, десятої статті 3 у частині притягнення до юридичної відповідальності суддів та застосування до них заборони, передбаченої частиною четвертою статті 1 Закону України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII «Про очищення влади», керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 13, 38–40, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 4 частини другої статті 36 Закону

України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є :

Звернутися до Верховного Суду України про направлення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо визнання такими, що не відповідають Конституції України, положень пункту 13 частини другої статті 3, пункту 5 частини сьомої статті 3, підпункту 2 пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень, а також частин третьої, дев'ятої, десятої статті 3 в частині притягнення до юридичної відповідальності суддів та застосування до них заборони, передбаченої частиною четвертою статті 1 Закону України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII «Про очищення влади».

ЗВЕРНЕННЯ
до Верховного Суду України

Судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ на нараді, що відбулася 17 жовтня 2014 року (витяг із протоколу від 17 жовтня 2014 року № 23), розглянувши опублікований цього дня у 198 випуску газети Верховної Ради України «Голос України» Закон України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII «Про очищення влади» (далі — Закон України № 1682-VII), вважає, що окремі його положення не відповідають Конституції України, у зв'язку з чим ініціювала це звернення перед пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Зокрема, наведене стосується положень п. 13 ч. 2 ст. 3, п. 5 ч. 7 ст. 3, підп. 2 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень, а також частин 3, 9, 10 ст. 3 у частині притягнення до юридичної відповідальності суддів та застосування до них заборони, передбаченої ч. 4 ст. 1 Закону України № 1682-VII.

Так, положення п. 13 ч. 2 ст. 3, п. 5 ч. 7 ст. 3 Закону України № 1682-VII в частині встановлення заборони, передбаченої ч. 4 ст. 1 цього Закону, суддям, стосовно яких встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, а також положення підп. 2 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень, статей 9, 10 Закону № 1682-VII, які не повною мірою відповідають Конституції України, мають бути предметом аналізу суду конституційної юрисдикції для прийняття відповідного рішення з огляду на таке.

I. Україна є соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Одним зі складових принципу верховенства права є принцип юридичної (правової) визначеності закону. Термін «закон» несе якісні вимоги, включно із тими, що стосуються доступності та передбачуваності (див., з-поміж інших джерел, рішення від 15 листопада 1996 року у справі «Кантоні проти Франції» (*Cantoni v. France*), п. 29, *Reports of Judgments and Decisions 1996-V*; рішення у справах «Коеме та інші проти

Бельгії» (<...>), п. 145, рішення від 07 лютого 2002 року у справі «Е. К. проти Туреччини» (E. K. v. Turkey), заява № 28496/95, п. 51). Ці якісні вимоги повинні бути дотримані як у розрізі визначення правопорушення, так і покарання, яке це правопорушення тягне за собою (рішення у справі «Ашур проти Франції» (Achour v. France) [ВП], п. 41).

Гарантії самостійності судів та незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової влади визначено у статтях 6, 126, 129 Основного Закону України, згідно з якими державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до Рекомендації СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 року щодо незалежності, ефективності та обов'язків суддів виконавча та законодавча влада повинні гарантувати незалежність суддів і утримуватися від дій, що можуть підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї.

Незалежність і недоторканність суддів є невід'ємними складовими їхнього статусу. При цьому:

1) Незалежність суддів є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, що забезпечується, крім іншого, заборонаю будь-якого впливу на суддів, захистом їх професійних інтересів. Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді (Рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004). Саме належне законодавче визначення гарантій принципу незалежності суддів є вирішальним кроком до становлення дійсно самостійної судової влади, здатної забезпечити надійний захист прав і основних свобод людини і громадянина. Правосуддя не може бути незалежним, якщо не є незалежними самі судді. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею (абз. 1 підп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004). Відповідно до положення ч. 2 ст. 126 Конституції України «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Згідно із пунктами 1 та 2 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН

від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, незалежність судових органів гарантується державою та закріплюється у Конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів та дотримуватися її. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів та відповідно до закону без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукань, тиску, погроз або прямого чи непрямого втручання з будь-якого боку і хоч би з яких причин.

2) Недоторканність суддів має публічно-правове призначення — забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Зміст недоторканності суддів як умови виконання ними професійних обов'язків відповідно до положення ч. 1 ст. 126 Конституції України не обмежується визначеною у ч. 3 цієї статті гарантією (Рішення Конституційного Суду України від 01 грудня 2004 року № 19-рп/2004) і додатково реалізується іншими чинними нормативно-правовими актами України. Реалізація конституційної вимоги щодо недоторканності суддів (ст. 126 Конституції України) забезпечується, крім іншого, тим, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Він не зобов'язаний, крім випадків, установлених законом, надавати жодних пояснень щодо суті розглянутих справ та справ, які перебувають у його провадженні (ст. 65 КПК), а також надавати їх будь-кому для ознайомлення (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади»). Витребування від судді пояснень щодо питань, які підлягають чи були предметом обговорення у нарадчій кімнаті, або спроби розкриття таємниці постановлення рішення в інший спосіб, витребування чи вилучення судових справ, розгляд яких не завершено, а також отримання матеріалів судових справ (копій документів, які містяться у справі, виписок із неї тощо) з порушенням встановленого законом порядку (неповноважним суб'єктом, без належного документального оформлення тощо) слід визнавати порушенням принципів самостійності суддів та незалежності суддів. Спеціальний правовий статус судді обумовлено виконанням професійними судьями конституційної функції — здійснення правосуддя (Рішення Конституційного Суду України від 05 квітня 2011 року № 3-рп/2011), у зв'язку з чим притягнення судді до юридичної відповідальності має певні особливості.

Відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій суддів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Суди здійснюють правосуддя самостійно, при цьому вони є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Саме виходячи з цих положень Конституції та законів України, суддя при здійсненні правосуддя буде свої відносини із представниками влади, у тому числі і з органами слідства та прокуратури.

На підставі ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України і тому вважаються законними, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом, в межах провадження справи, в якій вони ухвалені (п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади»).

Виключне право перевірки законності та обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством. Оскарження у будь-який спосіб судових рішень, діяльності судів і суддів щодо розгляду та вирішення справи поза передбаченим процесуальним законом порядком у справі не допускається (абз. 2 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади»).

При цьому слід враховувати, що скасування або зміна судового рішення згідно з ч. 2 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного виконання службових обов'язків. З огляду на необхідність збереження однакових підходів при притягненні особи до юридичної відповідальності, аналогічне правило застосовується й до усіх її різновидів.

У зв'язку з викладеним, застосування відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про очищення влади» до суддів будь-яких стягнень, у тому числі заборони, передбаченої ч. 4 ст. 1 цього Закону, а також враховуючи, що до осіб, стосовно яких приймалося судові рішення, надалі застосовано згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України від 27 лютого 2014 року № 792-VII «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» повну індивідуальну амністію, а попередні судові рішення скасовано у зв'язку зі звільненням їх від кримінальної відповідальності, за відсутності констатації цих рішень незаконними у передбаченому процесуальним порядком, доведення умисного порушення суддею норм права чи неналежного виконання ним службових обов'язків, є таким, що суперечить нормам Конституції України в аспекті гарантування Основним Законом України незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової гілки влади.

Крім того, при вирішенні питання конституційності Закону України «Про очищення влади» необхідно враховувати, що розгляд справ стосовно окремих осіб, до яких застосовано повну індивідуальну амністію Законом України від 27 лютого 2014 року № 792-VII «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» ще триває. З огляду на цю обставину положення ч. 3

ст. 3 Закону України «Про очищення влади» не відповідають ч. 1 ст. 129 Конституції України, згідно з якою судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

II. У п. 5 ч. 7 ст. 3 Закону України «Про очищення влади» визначено самостійну підставу для заборони суддям займати посади за умови встановлення рішенням суду, яке набрало законної сили, що вони своїми протиправними рішеннями, дією чи бездіяльністю призвели до порушення прав людини та основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Таким чином, це фактично вид звільнення судді за порушення присяги. Підстави для розгляду питання про звільнення судді з посади за порушення присяги визначено у ст. 32 Закону України «Про вищу раду юстиції», при цьому до них не віднесено як самостійну підставу для розгляду питання про відповідальність судді за обмеження прав та свобод людини, що встановлене відповідним рішенням ЄСПЛ.

У рішеннях ЄСПЛ за своєю правовою природою встановлюються факти порушення державою прав та свобод людини та не визначаються умови, які надають можливість встановити протиправний характер дії окремих посадових осіб, у тому числі суддів. При цьому відповідно до правової позиції, висловленої ЄСПЛ у п. 194 рішення у справі «Олександр Волков проти України», «Суд повторює, що його рішення є, по суті, декларативними за своєю природою та що, загалом, саме держава-відповідач має обрати, за умови нагляду Комітету міністрів, заходи, які слід запровадити у національній правовій системі з метою виконання свого обов'язку за ст. 46 Конвенції, за умови, якщо такі заходи відповідають висновкам, викладеним у рішенні Суду (див., з-поміж інших джерел, рішення у справах «Оджалан проти Туреччини» [ВП] (<...>), заява № 46221/99, п. 210, ECHR 2005-IV, «Скоццарі та Джунта проти Італії» [ВП] (Scozzari and Giunta v. Italy [ВП]), заяви №№ 39221/98 та 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII, та «Брумареску проти Румунії» (рішення щодо справедливої сатисфакції) [ВП] (<...>), заява № 28342/95, п. 20, ECHR 2001-I)».

Заходи щодо виконання остаточних рішень ЄСПЛ покладено на Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, який діє відповідно до вимог Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-15 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Суддя не може відповідати за порушення прав людини, про які йшлося у рішеннях ЄСПЛ, які констатовані через наявність недосконалого законодавства (системних недоліків), на які роками не реагувала законодавча гілка влади. Такі питання стосуються справ як кримінальної (неможливість оскарження запобіжного заходу у виді тримання під вартою у судовому провадженні за КПК 1960 року), так і цивільної (неможливість виконання рішення (недоліки судових рішень, що унеможливають його виконання)

юрисдикцій. Із тих же підстав суддя не може відповідати за порушення прав людини, що встановлені у рішеннях ЄСПЛ, з огляду на невиконання державою фінансових зобов'язань тощо.

У багатьох випадках ЄСПЛ застосовував процедуру «пілотного» рішення щодо справ проти України та наголошував на необхідності реформування системних проблем законодавства України, що призводять до порушення прав людини. Наприклад, системні недоліки кримінально-процесуального законодавства України було встановлено у рішенні ЄСПЛ по справі «Харченко проти України», недоліки цивільного процесуального законодавства – у рішенні «Юрій Миколайович Іванов проти України». ЄСПЛ застосовував процедури «пілотного» рішення та повторив правову позицію, згідно із якою (п. 78) «Суд повторює, що стаття 46 Конвенції – згідно з тлумаченням цієї статті в контексті статті 1 – покладає на державу-відповідача юридичний обов'язок здійснити під наглядом Комітету міністрів відповідні загальні та/або індивідуальні заходи для захисту прав заявника, порушення яких було встановлено Судом. Таких заходів держава-відповідач повинна вжити також стосовно інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника – перш за все шляхом вирішення проблем, які спонукали Суд до таких висновків (див. рішення у справах «Скоццарі та Джюнта проти Італії» (Scozzari & Giunta v. Italy), [GC], №№ 39221/98 і 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII)». Далі ЄСПЛ наголосив (п. 92), що слід невідкладно запровадити конкретні реформи в законодавстві та адміністративній практиці України для приведення їх у відповідність до висновків Суду в цьому рішенні та до вимог ст. 46 Конвенції.

Оскільки ЄСПЛ приймає скарги до розгляду лише після вичерпання всіх засобів національного захисту, а судовий захист передбачає розгляд справи в суді першої, апеляційної та касаційної інстанцій, у випадку визнання ЄСПЛ за наслідками розгляду такої скарги порушення тих чи інших прав людини, таке рішення цього міжнародного судового органу пов'язане із судовими рішеннями як мінімум семи суддів трьох судових інстанцій, у кожній із яких суд наділений визначеними законом процесуальними повноваженнями, які різняться між собою. Таким чином, реалізація положень п. 5 ч. 7 ст. 3 Закону України «Про очищення влади» може породити практику колективної юридичної відповідальності за відсутності закону, який би відповідав критеріям доступності та передбачуваності неконституційного розширення переліку підстав звільнення судді, що передбачений у п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України.

III. Щодо підп. 2 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень, статей 9, 10 Закону України «Про очищення влади» слід зазначити, що за загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплено у ч. 1 ст. 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона

починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце (абз. 2 п. 2 Рішення Конституційного Суду України від 09 лютого 1999 року № 1-рп/99).

При цьому положення ч. 1 ст. 5 Кримінального кодексу України (КК України) є формою реалізації ч. 1 ст. 58 Конституції України, відповідно до якої закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Згідно із ч. 2 ст. 5 КК України закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

У зв'язку з цим, зміни, передбачені підп. 2 п. 4 Перехідних та прикінцевих положень цього Закону, до ст. 55 КК України, а також частини 9, 10 ст. 3 Закону України «Про очищення влади», в яких закріплено законодавцем положення імперативного характеру до судів загальної юрисдикції щодо призначення додаткового покарання (встановлення заборони) обіймати займані посади на строк п'ять років, є такими, що суперечать змісту ст. 5 КК та ст. 58 Конституції України.

IV. Пунктом 1 статті 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлено, що тільки цей суд приймає рішення та дає висновки у справах щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Згідно зі ст. 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України у випадках, передбачених п. 1 ст. 13 цього Закону, є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пленум вищого спеціалізованого суду приймає рішення про звернення до Верховного Суду України про направлення конституційного подання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Ураховуючи те, що застосування окремих положень Закону України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII «Про очищення влади» може призвести до порушення гарантованого Основним Законом України принципу незалежності суддів, порушення закріпленої заборони щодо будь-якого впливу на

них, а також загальних засад щодо дії закону в часі, пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертається до Верховного Суду України з проханням направити у встановленому законом порядку до Конституційного Суду України подання щодо визнання такими, що не відповідають Конституції України, положення п. 13 ч. 2 ст. 3, п. 5 ч. 7 ст. 3, підп. 2 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень, а також частин 3, 9, 10 ст. 3 у частині притягнення до юридичної відповідальності суддів та застосування до них заборони, передбаченої ч. 4 ст. 1 Закону України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII «Про очищення влади».